

ახალი ქართული ლიტერატურის აქტუალური
პრობლემები

ბალაძე მალხაზ

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი

<https://doi.org/10.52340/idw.2021.516>

ახალი ქართული ლიტერატურა მხატვრულ-ესთეტიკური კუთხით წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო. ევროპული ღირებულებების დამკვიდრებამ გაამდიდრა მხატვრული აზროვნება, როგორც თემატიკურად, ასევე გამომსახველობითი ფორმებით. ამ მხრივ დიდია, პირველ რიგში, რომანტიკოსთა და შემდეგ რეალისტთა დამსახურება. ჩვენ გვინდა ამ წერილში მოკლედ შევეხოთ რამდენიმე მნიშვნელოვან პრობლემას, რომელიც აქტუალური გახდა მე-19 საუკუნის ქართულ მხატვრულ აზროვნებაში, კერძოდ-ლიტერატურის ფილოსოფიასა და ფსიქოლოგიზმს.

ფსიქოლოგიზმი მხატვრული ლიტერატურის აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია, რადგანაც იგი ხსნის პერსონაჟის ხასიათს, ასევე მოქმედების, „ქცევის“ (ბახტინი) მოტივაციებს. ფართო გაგებით ფსიქოლოგიზმი შეიძლება ნებისმიერი ნაწარმოების შემადგენელ ნაწილად განვიხილოთ, რადგან ლიტერატურა ასახავს ცხოვრებას რეალურ სახეებში და გააჩნია ამისათვის თავისებური საშუალებები, მხატვრული ხერხები. მოკლედ რომ ვთქვათ, სადაც არის ადამიანი, იქ არის ფსიქოლოგიაც. ესინის სიტყვებით: „ ფსიქოლოგიზმი – ეს არის განსაზღვრული მხატვრული ფორმა, რომელთანაც დგას და რომელშიც აისახება მხატვრული აზრი, იდეურ-ემოციური შინაარსი“ (Б.Есин. <http://www.philol.msu.ru>). თუმცა, ისიც ვიცით, რომ სიტყვები- „ფსიქოლოგი მწერალი“, ან „ფილოსოფოსი მწერალი“ ყველასთან მიმართებაში არ გამოიყენება. აქ უკვე საქმე გვაქვს ფსიქოლოგიზმის ვიწრო და კონკრეტულ გაგებასთან. როდესაც მწერლის მსოფლმხედველობა, მისი მწერლური მიზანსწრაფვა მიმართულია პერსონაჟის ქცევის მოტივაციათა ახსნისაკენ, მის შინაგან სამყაროში მიმდინარე რთული ემოციური მდგომარეობის, თუ მოქმედების დამაჯერებლად ჩვენებისაკენ, ასეთ შემთხვევაში ჩვენ უკვე საქმე გვაქვს ლიტერატურულ ფსიქოლოგიზმთან. ამავე დროს, ასახვა უნდა იყოს „ინდივიდუალიზირებული განცდებისა მათ კავშირში, დინამიკასა და განუმეორებლობაში“ (Е.Хализев,2000:173). გიზბურგი შენიშნავდა, რომ რაციონალური სქემატიზმი და ფსიქოლოგიზმი შეუთავსებელია. მისი სიტყვებით, „ლიტერატურული ფსიქოლოგიზმი“ იწყება გმირის მოქმედების მოულოდნელობიდან და გაუთვალისწინებლობიდან“ (Е.Хализев,2000:173). „ადამიანის ფიზიკური მოძრაობა უნდა გავიგოთ როგორც საქციელი (ქმედება), მაგრამ შეუძლებელია ქმედების გაგება ნიშნების გამოხატვის გარეშე (მოტივი, მიზანი, სტიმული, გაცნობიერების დონე და ა.შ.), ამიტომ კვლევა ხდება როგორც კითხვისა და პასუხის პროცესი, ანუ დიალოგი“ (М.Бахтин,1980:484-5), რაც ნაწარმოების ფსიქოლოგიურ სიღრმეზე მეტყველებს.

ფსიქოლოგიური ანალიზის დასაწყისად ევროპულ ლიტერატურაში მიჩნეულია მეთვრამეტე საუკუნე, სენტიმენტალიზმის ეპოქა, როდესაც წამყვანი ადგილი დაიჭირა ეპისტოლარულმა ჟანრმა და უბის წიგნაკის ჩანაწერებმა. ფსიქოლოგიზმის განვითარების შემდეგი ეტაპი რეალიზმს უკავშირდება, რადგან სამყაროს რეალურმა ასახვამ მოითხოვა მოვლენათა და პერსონაჟთა ქცევის არა მარტო გარეგნული აღწერის ჩვენება, არამედ მოქმედებათა (ქცევათა) შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების აღმოჩენა. ეს თავისთავად

ნიშნავდა პერსონაჟის სულიერ სამყაროში ღრმად ჩახედვას, თითოეული განცდის კონკრეტულ ფიქსაციას და ამ მოქმედების მოტივაციათა დამაჯერებელ ჩვენებას, რაც, ხშირ შემთხვევაში, დაფარული და გაუცნობიერებელი იყო თვით მოქმედი პირისთვისაც თავისივე ქვეცნობიერი ბუნების გამო.

შეიძლება ვთქვათ, რომ პერსონაჟის მოქმედება დამაჯერებელია, მაგრამ აუხსნელი და იძლევა მრავალი ინტერპრეტაციის საშუალებას. რადგანაც ფსიქოლოგიზმი შეუთავსებელია რაციონალურ აზროვნებასთან, ამიტომაც მე-19 საუკუნის ლიტერატურაში ჩნდება ღრმა ფილოსოფიური მოტივები, კერძოდ, ექსისტენციალური თემატიკა, რამდენადაც იგი არსებობის ირაციონალური ფილოსოფიაა. ზოგადად, აქვე უნდა ითქვას, რომ რეალიზმმა ყურადღება გადაიტანა ადამიანზე, როგორც ინდივიდზე, მისი რთული და ამოუცნობი სამყაროს ჩვენებაზე. ადამიანი აღარ განიხილებოდა როგორც მარტო საზოგადოების რიგითი წევრი, რომლის „საქციელი“ ძირითადად დაპირობებული იყო „კოლექტივიზმის“ ფსიქოლოგიით, არამედ ჩნდება ინდივიდის თვითშეგრძნებები, ინდივიდუალური ხასიათი და დამოკიდებულება, მოვლენების, საგნების მიმართ და ხშირად ეს ბუნება მიპყრობილია სამყაროს შემეცნების, თვითშეცნებისა და საკუთარი ადგილის განსაზღვრისაკენ ზოგადად. კითხვები: „მანინ რა არის ჩვენი ყოფა, წუთისოფელი?“ და „რად გაეჭნდი ადამიანად?“ მნიშვნელოვან ადგილს იჭერენ მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში. აქედან გამომდინარე, რადგანაც „შემეცნების თეორია სხვა არაფერია, თუ არა ფსიქოლოგიის ფილოსოფია“ (Л.Витгенштейн,1994: 24), რეალიზმში მკაფიოდ იკვეთება მიმართულება— „ლიტერატურულ—ფსიქოლოგიური“ პრობლემატიკა.

ამდენად, რეალიზმში წინა პლანზე წამოიწია ადამიანის პრობლემა. ლიტერატურა უფრო მეტად დაემსგავსა ემპირიული ცოდნის იმ ფორმას, რომელიც ადამიანის შეცნობას გულისხმობს (ვ.რამიშვილი, 2016:110). და რადგან ადამიანი არა მხოლოდ მისი ემპირიული არსებობაა, არამედ მას აქვს „მეტაფიზიკური სტატუსი და „გადაულახავი ტრანსცენდენტალურობა“, ლიტერატურაც უფრო მეტ სიახლოვეს ფილოსოფიასთან ავლენს“ (ვ.რამიშვილი,2016:111).

მოკლედ უნდა შევხვით ექსისტენციალიზმის საკითხს, რადგან ექსისტენციალისტური პრობლემატიკა მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში.

ექსისტენციალიზმი არის არსებობის ირაციონალური ფილოსოფია. მისი წარმომადგენლები არიან ჰაიდეგერი, იასპერსი, მარსელი, სარტრი, კამიუ და სხვ. საინტერესოა, რომ ექსისტენციალისტ ფილოსოფოსებთან აუცილებლად ახსენებენ დოსტოევსკის, რომელმაც ექსისტენციალური პრობლემატიკა მხატვრულ სახეებში განახორციელა. არჩილ სულაკაური კარგად განმარტავს: „მეცნიერებს ჯიუტად არ უნდათ შინაგანად აღიარონ ცნებებით აზროვნების მიმართ მხატვრული სახეებით აზროვნების უპირატესობა. საქმე ის გახლავთ, რომ მხატვრული სახეებით გამოთქმული ჭეშმარიტება შეუცვლელია, მარადიულია. ხოლო ცნებებით გამოთქმული აზრი შეიძლება ხვალ შეიცვალოს სხვა, ჭეშმარიტებასთან უფრო მიახლოებული აზრით...მხატვრული სახეებით გამოთქმული ჭეშმარიტება შეუცვლელია, მარადიულია“ (ა.სულაკაური,(1991):279). ეს კიდევ ერთხელ მეტყველებს ლიტერატურისა და ფილოსოფიის (და მასთან ერთად ფსიქოლოგიის) უწყვეტ და აუცილებელ კავშირზე, მით უმეტეს ექსისტენციალიზმთან, რადგანაც „მისი მთავარი თემა არის ადამიანის, როგორც განსაკუთრებული არსებულის არსებობის საზრისისა და ბედის კვლევა“ (ვ.რამიშვილი, (2016):220). ჰაიდეგერი ასე გამოხატავს ამ აზრს: „ფილოსოფიის საგანი უნდა გახდეს „ყოფიერება“, მაშინ, როცა მეცნიერების საგანია „არსებული“. (ფილოსოფიური, (1987):148–149).

როგორც ვთქვით, ექსისტენციალისტური პრობლემატიკა საკმაოდ ადგილს იჭერს მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში, თუმცა ეს საკითხი ნაკლებად მოექცა ქართველ მკვლევართა ყურადღების ცენტრში. ამ წერილში გვინდა შევხვით რამდენიმე მწერალს, რომელთა შემოქმედებაში იკვეთება აღნიშნული პრობლემატიკა.

ახალი ქართული ლიტერატურის პირველი პერიოდი რომანტიზმის ნიშნით წარიმართა. რომანტიკული ლიტერატურის ერთ–ერთი ნიშანდობლივი მხარე მისი ფილოსოფიურობა იყო. ამას მისი ახსნა ჰქონდა. ისე როგორც რომანტიზმი ევროპაში რევოლუციების მარცხისა და

უიმედობის პერიოდში წარმოიშვა, (ექსისტენციალიზმიც მეოცე საუკუნეში ევროპის კრიზისის პერიოდში წარმოიშვა), ასევე რომანტიზმი საქართველოშიც კრიზისის პერიოდს ემთხვევა, რამდენადაც ეს იყო „იმედგაცრუებისა და სევდის დრო“, რომელმაც წარმოშვა ექსისტენციალური „ზღვრული სიტუაცია“, რომლის მწვავე ფორმა სიკვდილის შიშია, **(მ.ბალაძე, (2017):131)** რაც ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაკარგვით იყო გამოწვეული, ანუ ქვეყნის სრული დამოუკიდებლობის სამუდამოდ დაკარგვის შიში. და რადგანაც ახლის გააზრებისათვის, პროტაგორას მიხედვით, რაღაც არაადამიანური აქტი უნდა მოხდეს, რომელსაც პლატონი „დიდ წუხილს“ უწოდებს **(მ.მამარდაშვილი, (1992):67)**, სწორედ ეს წუხილი და არაადამიანური აქტი იყო დამოუკიდებლობის დაკარგვა, რამაც მოიტანა ახლებურად გააზრება ადამიანისა და ქვეყნის ბედისა რომანტიკოსებში. ეს განწყობა პირველად ალექსანდრე ჭავჭავაძის შემოქმედებაში გამოვლინდა. მოწყენა–უიმედობამ ერთგვარი შინაგანი სიმარტოვე გამოიწვია. ამან კი თავის მხრივ–შინაგანი დისკურსი, ფიქრი და ფილოსოფიური განსჯა ზოგადად ყოფიერებაზე და ადამიანის ადგილზე ამ სამყაროში.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე თავისი შემოქმედების დასაწყისშივე ადამიანის სიცოცხლის არსსა და დანიშნულებაზე ამახვილებს ყურადღებას. „ახლოით განჩხრეკილი კაცი“ ამის ნათელი მაგალითია, რადგან დასაწყისშივე სვამს ფილოსოფიურ პრობლემას, რომ ადამიანი თავისუფლებისთვისაა გაჩენილი და არის ის ხელის შემშლელი, რითაც „დაიხშვისვე იგი“ და „საფიქრებელ არსა, რათა კეთილსა ღმერთსა შეექმნას ესოდენნი სულნი უბედურებისათვის?“ **(ჭავჭავაძე, 1986:186)** და ამგვარ საკითხებზე დაკვირვება, მსჯელობა მთელი მისი შემოქმედებისათვის არის დამახასიათებელი.

ისეთ პატრიოტულ ლექსშიც, როგორცაა „ვისაც გასურთ“, ალექსანდრე ჭავჭავაძისთვის მთავარი მწუხარება სამშობლოს პატიმრად ჭვრეტაა, ლექსში პოეტი ფილოსოფიურ წიაღსვლას აკეთებს:

„ ღმობითა ვხედავ ყოვლთ წარმავალთა
მოხუცთა, ვაჟთა, ქალთა,
გრძნობა რაიმე აღმისვებს თვალთა
და მადენს ცრემთა ცხართა.“

წარმავალობის ეს განცდა, რომელიც მის სხვა ლექსებშიც ვლინდება, გარდაუვალი აუცილებლობის გამო, გარკვეულ შეგუებას იწვევს პოეტში, რადგან:

„კაცთ უბედობა თუმც არს სატირე,
გარნა არ განსაკვირე,
ამა სოფლისა დიდი და მცირე
არს ცვალებისა მზირე“

გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებას სიცოცხლის ბოლო პერიოდში დაეტყო „ექსისტენციალური კრიზისის“ ნიშნები. მაგ; ლექსი „ვინა აღვიდეს მთასა მაღალსა“, მოთხრობა „სამნი მეგობარნი“. ბუნებრივია, ეს არ არის ექსისტენციალური „ჯანყი“, უფრო მკრთალი „რელიგიური ექსისტენციალიზმი“, მაგრამ მაინც არის ფილოსოფიური სიმარტოვის ნიშნით აღბეჭდილი.

ქართული რომანტიზმის მწვერვალს, ნიკოლოზ ბარათაშვილს უმაღლეს საფეხურზე აჰყავს იმდროინდელი ქართული მწერლობის ფილოსოფიური ხასიათი. თუ ალექსანდრე ჭავჭავაძეს „რომელიმე გრძნობის კონკრეტული სახის გამოვლინება კი არ აინტერესებს, არამედ ამ გრძნობათა ზოგადობა“ **(ი.ევგენიძე, (1982):142)**, ნიკოლოზ ბარათაშვილის დაკვირვების საგანი კონკრეტული მოვლენის ახსნა ხდება. ამიტომ იგი პირდაპირ სვამს კითხვას: „მაინც რა არის ჩვენი ყოფა–წუთისოფელი, თუ არა ოდენ საწყაული აღუვსებელი?“. ამდენად, იგი ზოგადად კითხვას კი არ სვამს მხოლოდ, პასუხსაც იძლევა. ამავე დროს იგი კონკრეტული მსჯელობით ამყარებს თავის პასუხს. მოჰყავს მაგალითები ბოროტი და კეთილი მეფისა. პოეტს ნაკლებად აინტერესებს კონკრეტულად ბოროტება–სიკეთეზე საუბარი, რადგან იგი უფრო სიღრმისეულ ძირებს ეძებს და ადგენს, რომ ძირი ერთია და იგი ვნებებია, ანუ „საწყაული აღუვსებელი“. მისივე კითხვაზე პასუხი, რომ ჩვენი ცხოვრება „საწყაული აღუვსებელია“, ანუ ვნებათა და სურვილთა სამყაროა, ორივე შემთხვევაში (სიკეთისა თუ ბოროტების) იგი არ იცვლება და

ამიტომ, თუ ბოროტი მეფეები აღიძვრიან იმავე მიწისთვის, რაც დღეს თუ ხვალ თვითვე არიან!", კეთილი მეფეც არ არის მოსვენებული და მათ მოქმედებასაც ვნებები განაპირობებს. ამავე აზრს ადრე ალექსანდრე ჭავჭავაძე ავითრებს:

„ხელმწიფენი, რომელთ სვესაც ვეშურვით,
არნ მოცულნი უმრავლესითა ურვით“

ამდენად, ნიკოლოზ ბარათაშვილს აინტერესებს, რამდენად მოსვენებულია ადამიანი (მეფე), მოქმედება რამდენად არ არის ვნებებით აღძრული. ამიტომ იგი იყენებს ასეთ სიტყვას– „თუნდ“. პოეტი არ გვეუბნება, შეხედეთ, ბოროტი მოუსვენარია, ალუვსებელი საწყაული ამოდრავებს მას, მაგრამ კეთილი სხვაგვარია. არა! მას ტოლობის ნიშანი აქვს დასმული: „თუნდ კეთილ მეფე როდის არის მოსვენებული“. ეს იკითხება ამგვარად–თუნ ეს და თუნდ ის, სულერთიაო და ამ მსგავსებას მათი მოუსვენრობა განაპირობებს.

ამდენად, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ფილოსოფიური ბუნება მოვლენის არსის, მისი სიღმული მოტივების გახსნისაკენაა მიმართული.

ყოველივე ამის დასტურად უნდა მივმართოთ ლექსს „ჩემი ლოცვა“, რომელიც ნათლად დაგვანახებს, რომ პოეტის მაძიებელი გონება მოვლენის გამომწვევი ღრმა შრეების გახსნისაკენ კი არ არის მიმართული მხოლოდ, არამედ გამოსავლისა და გადარჩენის გზებსაც ეძებს იგი.

ლიტერატურათმცოდნეობაში აღიარებულია, რომ რომანტიკული ლიტერატურის საფუძველი ქრისტიანული რელიგია იყო. ლექსი „ჩემი ლოცვა“ ამის ნათელი მაგალითია. შესავალშივე პოეტი მიმართავს ღმერთს:

„ღმერთო მამაო, მომიხილე ძე შეცთომილი
და განმასვენე ვნებათაგან ბოროტ–ღელვილი!“

პოეტი აღიარებს, რომ ვნებები ბოროტებაა და მისგან დახსნას თხოვს ღმერთს, რათა დაეუფლოს სიმშვიდე:

„არა დაჰქროლონ ნავსა ჩემსა ქართა ვნებისა,
არამედ მოეც მას სადგური მყუდროებისა!“

ჩვენ ვღებულობთ ასეთ სქემას: ვნება უდრის ბოროტებას, რის გამოც ჩვენ ვართ შეცდომილნი, ანუ ცოდვილნი. „ვნების ქარი“ არ გვადლევს სიმშვიდეს (კეთილი და ბოროტი მეფის შემთხვევაში სწორედ ეს იყო მოუსვენრობის მიზეზი). პოეტი ამბობს, რომ ბოროტება აღარ ვნებების ვნებების მიცილებით („არა დაჰქროლოს!“), მხოლოდ ამ შემთხვევაში დაისადგურებს სიმშვიდე და უფლის შეცნობის საშუალებას მხოლოდ მშვიდი გონება იძლევა, რადგანაც „ნეტარ არიან მშვიდნი, რამეთუ მათ იხილეს სასუფეველი ცათა“.

ამდენად, ნიკოლოზ ბარათაშვილი იმით განსხვავდება სხვა ქართველი რომანტიკოსებისაგან, რომ ცხოვრების, ადამიანთა ყოფის სიმძიმის აღწერით არ იფარგლება, მხოლოდ „ღმობით“ არ უჭკვრეტს „ყოვლთ წარმავალთა“ და „სატირე“ „კაცთ უბედობას“, არამედ მოვლენის წარმომშობ მიზეზებს ეძიებს და გამოსავლის გზებსაც სახავს. ეს არის მისი ფილოსოფიური აზროვნების ქვაკუთხედი.

მე–19 საუკუნის მეორე ნახევარში რელიზმმა კიდევ უფრო გააღრმავა ამ მნიშვნელოვან საკითხთა მაღალი მხატვრული ფორმით გამოსახვა–ძიების პროცესი, რაც ცალკე კვლევის საგანია.

ლიტერატურა:

1. ბალაძე მ. (2017): მხატვრულ სახეთა სისტემა აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში. ბათ.
2. ევგენიძე ი. (1982): ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. 2. თბ.
3. მამარდაშვილი მ. (1992): საუბრები ფილოსოფიაზე. თბ.
4. რამიშვილი ვ. (2016): XX საუკუნის ფილოსოფია, ნაწ. I. თბ.
5. რამიშვილი ვ. (2016): XX საუკუნის ფილოსოფია, ნაწ. II. თბ.
6. სულაკაური ა. (1991): ჟურნალი „ლიტერატურა და ხელოვნება“, N1. თბ.
7. ფილოსოფიური (1987): ფილოსოფიური ლექსიკონი, თბ.
8. ჭავჭავაძე ა. (1986): თხზულებანი. თბ.
9. Бахтин М. (1986): Литературно-критические статьи. М

10. Витгенштейн Л. (1994): 24), Философские работы, М.
11. Хализев Е. (2000): Теория литературы. М.
12. Есин А. (2017) <http://www.philol.msu.ru>.

Topical Problems of New Georgian Literature

Baladze Malkhaz
shota Rustaveli State University, Batumi

Abstract

The history of new Georgian literature begins with Romanticism. Its origin was facilitated by the historical process that developed in Georgia at the beginning of the 19th century, in particular, the loss of the country's independence. The Georgian man left the field of action, he became dependent on others. Sadness and despair, in turn, gave rise to a certain spiritual loneliness in Romantic writers. Loneliness even added more judgmental character to their creativity. Questions arose about human life, destiny, its essence and purpose, which in itself gave the creations of the Romantics a philosophical character. Thus, Georgian literature has already responded to the world historical-philosophical process, where the problem of the place of art, starting from the era of Romanticism, permeated the entire humanitarian self-knowledge of European culture.

The subject of research is also the question, what philosophy means in literature, what is the difference between philosophy and the philosophy of literature and what do they have in common, when philosophy thinks in categories, literature in artistic forms and these two forms of conveying truth are important to man.

Georgian classical romanticism begins with Alexander Chavchavadze and he laid the foundation for the artistic-philosophical understanding of the events and carried out the philosophical contemplation of the essence and existence, purpose and origin of human life in excellent artistic forms;

The elements of philosophical reasoning in the work of Gregory Orbeli are faint, but still appear in the last period of creation.

The peak of Georgian romanticism, Nikoloz Baratashvili, takes the philosophical character of Georgian literature of that time to the highest level. The difference is that the internal philosophical discourse with Nikoloz Baratashvili goes to the highest level and not only philosophically prepares us for certain events, but, in many cases, responds to them.

In the second half of the 19th century, realism further deepened the process of depicting these important issues in a highly artistic form, which is the subject of a separate study.

Key words: Literature, Romanticism, philosophical, European, realism

საკვანძო სიტყვები: ლიტერატურა, რომანტიზმი, ფილოსოფიური, ევროპული, რეალიზმი